

ARTIKKEL 3

Myten om velferdsavhengighet

Kristoffer Chelsom Vogt, førsteamanuensis, Universitetet i Bergen, Sosiologisk institutt

Abstract

Title: The Myth of Welfare Dependency. **Summary:** The myth of welfare dependency has long historical roots and is influential in both policy and research. The central idea is that receiving welfare benefits decreases people's motivation for work and fosters a culture of dependency. The myth originates in an Anglo-American context but is also evident in a Nordic context. Nordic welfare states, with their comparatively high levels of benefits, are presumably especially at risk of encouraging welfare dependency. This article questions the myth of welfare dependency, by presenting a life-course perspective that directs our attention to relations between historical developments and individual life-course processes. Viewed from a life-course perspective, it becomes clear that the myth of welfare dependency is based upon a number of problematic premises: an individualistic and static conception of lives and relationships, a narrowly defined concept of welfare, and on several misconceptions of how welfare state policies, especially of the Nordic variety, function in practice. The dichotomy of dependence and independence upon which the myth rests is untenable when confronted with empirical life-course research, and has highly-skewed implications in terms of both gender and social class.

Keywords: Welfare, welfare dependency, life-course perspective, dependence and independence

Introduksjon

Myten om velferdsavhengighet gjør seg gjeldende både i offentlig debatt og i forskning, ikke bare gjennom selve ordet 'velferdsavhengighet' men også gjennom formuleringer som at folk blir 'avhengig av sosiale stønader', og begreper som 'trygdefelle'. Framstående forskere har ment at det er særlig stor fare for velferdsavhengighet i nordiske velferdsstater fordi vi her har relativt sett generøse velferdsytelser (Giddens, 1998). Begrepet

Sitering av denne artikkelen: Vogt, K.C. (2018). Myten om velferdsavhengighet. I K. Christensen & L.J. Syltevik (Red.), *Myter om velferd og velferdsstaten* (s. 59–73). Oslo: Cappelen Damm Akademisk. <https://doi.org/10.23865/noasp.47.ch3>
Lisens: CC BY-NC 4.0

velferdsavhengighet viser ikke, slik man kanskje kunne tenke seg, til at velferd er noe alle er avhengige av. Det viser snarere til avhengighet i den engelske betydningen 'addiction', og forbindes særlig med voksne utenfor arbeidslivet som mottar offentlige stønader. Den sentrale idé bak begrepet er at ens karakter endres når en går på velferdsytelser gjennom befatning med en moralsk korrumpierende avhengighetskultur, og at en dermed gradvis mister lysten til å arbeide. Jo mer generøs en ytelse er, jo mer avhengighetsskapende antas den å være. Frykt for velferdsavhengighet springer ut av angloamerikansk kontekst. Begrepet fikk først gjennomslag på 80-tallet i USA og har siden den gang blitt brukt til å rettferdiggjøre kutt i velferdsprogrammer i en rekke nasjonale kontekster.¹

Jeg vil i denne artikkelen gi et bidrag til en sosiologisk forståelse av myten om velferdsavhengighet. Jeg argumenterer for at denne er basert på en individualistisk og statisk forståelse av menneskers liv og relasjoner, på et snevert begrep om hva velferd er, og på grunnleggende misforståelser av hvordan velferdsstater fungerer. Myten om velferdsavhengighet kan bidra til et feilaktig bilde av befolkningen som delt i to; bestående av noen som bidrar, og noen som snylter. Den ladete dikotomien mellom avhengighet og selvstendighet, som myten om velferdsavhengighet bygger på, er uholdbar når den konfronteres med empirisk basert kunnskap om menneskers livsløp, og den slår også skjevt ut med hensyn til både kjønn og sosial klasse.

Hva er velferd?

For å forstå begrepet velferdsavhengighet er det nødvendig å dele det opp i ordets to bestanddeler: velferd og avhengighet. Begrepet velferd kan spores til gammelnorsk på 1300-tallet og betydde da «måtte din videre ferd gjennom dette liv gå godt», og har senere blitt et engelsk lånord (Øyen, 1983, s. 112). Det var særlig på 70-tallet mye diskusjon om selve velferdsbegrepet, der noen forskere vektla ressurser, og andre vektla ulike typer menneskelige behov (Allardt, 1978; Johansson, 1977). En bred oppsummering kunne være at velferd viser til de betingelser som legger til rette for at det skal gå folk godt gjennom livet, at de kan 'fare vel' gjennom livet. Ordet velferd har nok også generelt mer positive konnotasjoner i Norge

enn i en del andre land. I USA brukes for eksempel «welfare» i en mer avgrenset forstand, om ulike former for behovsprøvd sosialhjelp, og har en mer negativ klang.

Om man skal tenke klart rundt spørsmål om velferd, finnes det noen grunnleggende begreper (tankeredskaper) som kan være nyttige. Den såkalte velferdstrekanter viser til at det grunnleggende sett finnes tre kilder til velferd: stat, marked og sivilsamfunn (herunder familie). Disse tre leverandørene av velferd samspiller i særegne kombinasjoner i ulike land, ulike historiske perioder, og i ulike faser av livsløpet. En annen viktig typologi i velferdsforskningen er skillet mellom overføringer og tjenester (Stamsø, 2017, s. 139). Med disse typologiene etablert kan vi konstatere at begrepet velferdsavhengighet særlig brukes om velferd finansiert av *staten*, og da nærmere bestemt om *overføringer* til voksne utenfor arbeidslivet (Fraser & Gordon, 1994). Et ensidig fokus på overføringer i denne kategorien fremstår som særlig besynderlig i nordiske velferdsstater, som siden 30-tallet har vært kjennetegnet av støtte gjennom tildeling av tjenester (Stamsø, 2017, s. 140). Gratis eller rimelige offentlige tjenester fremheves ofte som de nordiske velferdsstaters mest definerende særtrekk (Kvist, Fritzell, Hvinden & Kangas 2011, s. 9). De siste tiårene kan det se ut til at myten om velferdsavhengighet også preger tenkningen om velferdstjenester, gjennom økt fokus på uavhengighet og rehabilitering, og frykt for lært hjelpeløshet (Aspinal, Glasby, Rostgaard, Tuntland, & Westendorp 2016; Christensen, 2009).

Avhengighetsbegrepets historiske bakgrunn

For å forstå begrepet avhengighet er det nyttig å ta et historisk perspektiv. Amerikanske forskere har gjort grundige studier av dette ordets historie (Fraser & Gordon, 1994). I førindustriell tid betydde det å være 'dependent' ganske enkelt at man jobbet for noen andre, hvilket var en svært utbredt situasjon. I takt med industrialiseringen ble husholdet og produksjonen skilt, og fokuset på lønnsarbeid ble gradvis sterkere. Avhengighet ble nå ikke lenger sett som en relasjon, slik det tidligere hadde blitt, men som et avvikende karaktertrekk som preget slaver, tiggere og kvinner. Ulønnede aktiviteter var fremdeles helt nødvendige, men de ble

i økende grad usynliggjort ved å bli regnet som ikke-arbeid. Den kjøn-
nede arbeidsdelingen gjorde at det var kvinner som tok seg av brorparten
av dette ulønnede arbeidet. Som hovedregel ble dermed menn plassert
som uavhengige, mens kvinner ble sett som 'dependents'. Det var i denne
overgangsperioden omkring midten av 1800-tallet at ideen om individu-
ell uavhengighet fikk fotfeste. Det var også her dagens ideal om at selv-
stendighet (independence) skal og kan sikres gjennom lønnsarbeid, slo
rot. Begrepet avhengighet ble dermed allerede i industrialiseringens tid-
lige fase individualisert, stigmatisert og feminisert.

Fra 1980-tallet og fremover oppsto vår tids variant av myten om vel-
ferdsavhengighet. Dette skjedde først i USA gjennom forskning og debatt
om 'welfare dependence'. Bakteppet var at de offentlige budsjettene
strammet seg til fra andre halvdel av 1970-tallet og fremover, blant annet
på grunn av økende arbeidsledighet. En medvirkende faktor var at afro-
amerikanere og arbeidsmigranter hadde fått tilgang til velferdsytelser
etter borgerrettsbevegelsens seiere fra 60-tallet. Afroamerikanske alene-
mødre skulle komme til å bli ikonet på 'welfare dependence', og fore-
stillinger om velferdsavhengige 'welfare queens' bidro blant annet til å
legitimere Clinton-administrasjonens kutt i velferdsytelser til barne-
familier i 1996 (T. Frank 2016, s. 288). I tiårene siden den gang har ideen
om velferdsavhengighet spredd seg til andre land, og bidratt til å legitimere
tilsvarende kutt i velferdsytelser der.

Bekymring for velferdsavhengighet kom til Norge på 1990-tallet og
har blitt gradvis forsterket fram mot i dag gjennom formuleringer om
at folk blir 'avhengig av sosiale stønader' og havner i en 'trygdefelle' ved
å motta ytelser. Landet ble konfrontert med vekst i offentlige utgifter og
en tverrpolitisk frykt for at staten gjennom såkalt snillisme sto i fare for
å «sy puter under armene» på folk (Gerhardsen, 1991). I denne særnorske
innrammingen av en mer utbredt tematikk står «snillisme» i motsetning
til «selvstendighet», som tilsynelatende skal innebære å ikke ligge andre
til last (Gullestad, 1996, s. 29). Myten om velferdsavhengighet har bidratt
til oppfatninger om at dersom ytelser er for generøse, vil ikke folk ønske
å arbeide. I tråd med denne tankegangen har Norge, likhet med de andre
nordiske land, de siste tiårene senket satsene på sosialstønad (den vik-
tigste stønaden som *ikke* er knyttet til tidligere lønnsarbeid), og generelt

styrket aktivitetskrav med mål om å skape insentiver for å jobbe og dermed motvirke velferdsavhengighet. Resultatet er blant annet at sosialstønad, velferdsstatens 'gulv', nå ikke er noe høyere i nordiske land enn i andre europeiske land (Dølvik, Fløtten, Hippe & Jordfald, 2014; Kvist et al., 2011).

Tidsdimensjonen og mytens sviktende premisser

Velferdsstater driver med to former for redistribusjon: vertikal og horisontal (Kvist, 2015). Det var vertikal redistribusjon Robin Hood drev med i Sherwood-skogen, om enn i liten skala og med tvilsomme metoder. Det meste av det velferdsstater driver med, er horisontal redistribusjon; de overfører ressurser mellom mennesker i ulike livsfaser, livsfaser som alle forventes å gå gjennom (Kohli, 2015; Kvist, 2015). Det ligger en slags «intergenerasjonell kontrakt» til grunn for alle velferdsstater, gjennom at kostnadene for å ta vare på barn og eldre blir kollektivisert, om enn i svært ulik grad i ulike land (Folbre & Wolf, 2013). Den grunnleggende tanken er at folk i arbeidsfør alder finansierer ytelser og tjenester som mennesker i *alle* aldre drar nytte av. De som betaler skatt, betaler både for noe som de *har* nytt godt av (f.eks. gratis skolegang, fungerende institusjoner), noe som de nyter godt av i dag (f.eks. parker, sykepenger eller statssubsidiert kultur), og for noe som de selv kan komme til å trenge i fremtiden (helsehjelp, trygd, pensjon, hjemmehjelp osv.). Myten om velferdsavhengighet kan bidra til at denne typen horisontal redistribusjon, som er basert på komplekse intergenerasjonelle og intersituasjonelle dynamikker, overses.

I boken *Good Times Bad Times: Welfare Myths of Us and Them* beskriver den britiske forskeren John Hills (2015) hvordan begrepet velferdsavhengighet henger sammen med bildet av samfunnet som bestående av to grupper: de som bidrar, og de som snylter. Han sier at det i England er en utbredt forestilling om at velferdsstaten opererer nettopp som en slags Robin Hood, som tar penger fra de rike og gir til de fattige. Hills argumenterer overbevisende for at et slikt statisk bilde av befolkningen er grunnleggende misforstått. Han viser at det meste av velferdsstatens

midler går til formål som alle nyter godt av, og de fleste mottakere er ute av arbeidslivet bare i korte perioder før de kommer inn igjen. Bildet av velferdsstaten som en Robin Hood som først og fremst omfordeler mellom to statiske deler av befolkningen er, om noe, enda mer misvisende i Norge enn i England. Nordiske land er kjent for å innrette både tjenester og ytelser med sikte på å få folk ut i arbeid, og tilbake i arbeid om de skulle falle ut (Kvist et al., 2011). Dette har vært en vellykket strategi om en skal dømme ut fra Norges sysselsettingsgrad, som er i verdensklasse, særlig for kvinner (Esping-Andersen, 2009).

Norske velferdsforskere var tidlig ute med å empirisk avvise myten om velferdsavhengighet, ved å analysere trygdeforløp gjennom bruk av registerdata. Hansen (1996, s. 3) konstaterte, som Kolberg 15 år tidligere, at «situasjonsanalyser» kan bidra til at den vesentlige «tidsdimensjonen» blir oversett. Om en overser tidsdimensjonen, risikerer en å gå glipp av flyten inn og ut av ulike ytelser. Eller, sagt med andre ord, så risikerer en å «fryse» liv som i realiteten er i bevegelse (Hagestad, 2009, s. 397). Påstander om at jo mer universelle og generøse ytelser er, jo lenger vil folk gå på dem – jo mer avhengig blir de – er også tilbakevist basert på grunnlag av europeiske sammenlikninger av sosialhjelpsmottak (Saraceno, 2002, s. 244). Sjansen for å komme inn i arbeid blir ikke mindre av å motta generøse ytelser – snarere tvert imot.

Det stadig vanligere uttrykket «havner på NAV» er i seg selv talende for den statiske forståelsen av velferdsstaten som ligger til grunn for myten om velferdsavhengighet. NAV ble opprettet i 2006 gjennom en sammenlåing av flere tidligere etater, og «naver» ble kåret til årets nyord i 2012. Siden den gang har det vært tiltakende bekymring over at stadig flere unge «havner på NAV».² I diskusjoner om slike temaer har det versert flere misvisende oppfatninger om velferdsutviklingen. Det har for eksempel etablert seg en «sannhet» om at en stadig større andel mennesker i yrkesaktiv alder lever av trygd og ikke av arbeidsinntekter. Om en gjør nærmere analyser av endringer i sysselsettings- og trygdeårsverk de siste 20 årene, blir det imidlertid klart at denne bekymringen har svakt empirisk grunnlag (Terum & Hatland, 2014). De siste tiårs økning av unge uføre skyldes i stor grad markante nedganger i dødelighet blant unge med psykisk utviklingshemning, medfødte misdannelser og kromosomavvik

(Brage & Thune, 2015, s. 42; Bragstad, 2018, s. 71). Et tilsvarende nyanserende bilde tegnes ved en samlet gjennomgang av alle velferdsstatens livsoppholdsytelser fra 1994 til 2016. Det er en avtakende trend i bruk av livsoppholdsytelser siden 2003, og «den sterkeste nedgangen finner vi blant de som er under 30» (Kann & Sutterud, 2017, s. 66). Særlig den yngste delen av befolkningen bruker NAV-ytelser «i stadig mindre grad» (Kann & Sutterud, 2017, s. 65).

Et Dagbladet-oppslag fra 2015 illustrerer sammenhengen mellom myten om velferdsavhengighet og et statisk syn på velferdsstatens fungering (Landsend & Monsen, 2015a). Som en del av en større serie om «Unge naver» publiserte Dagbladet i 2015 en forsidehistorie og en videoreportasje om en ung mann fra Notodden som ikke var i jobb. Den aktuelle unge mannen hadde ifølge ham selv «ikke viljen til å arbeide» og var godt fornøyd med å motta ytelse fra NAV ettersom han da kunne bruke tiden på det han ønsket: å mekke på biler og mopeder. Oppslaget vakte storm og harme i avisenes kommentarfelt. Noen måneder senere kontaktet den unge mannen Dagbladet for å få en slutt på trakasserende anrop på telefonen. Han kunne informere om at han hadde fått jobb gjennom NAV og nå gikk i lære for å bli anleggsmaskinfører. Dagbladet publiserte da en ny og mindre sak, som fikk langt mindre oppmerksomhet, under overskriften «'Jeg vil nave' sang Kjetil. Nå har han fått seg jobb. Slik gikk det med de unge 'naverne'» (Landsend & Monsen, 2015b).³

Så hvilken gruppe tilhører han egentlig, denne «naveren fra Notodden»? De som bidrar til velferdsstaten, eller de som nyter godt av dens overføringer og tjenester? Svaret er at det kommer an på hvilket tidspunkt du treffer ham på, og at denne typen kategoriseringsforsøk derfor er meningsløse. Da «naveren fra Notodden» fikk jobb, kom han i gang med horisontal redistribusjon, med å samfinansiere velferdsstaten, deriblant NAV. Gjennom skatt av sin inntekt distribuerer han nå penger til sitt tidligere seg, eller mer presist, til andre som har behov for ytelse og tjenester fra NAV for å komme seg inn i arbeidslivet. Dette eksempelet illustrerer hvordan spørsmål om velferdsavhengighet, enten det gjelder unge «navere» eller hjemmeværende småbarnsmødre med innvandrerbakgrunn, straks blir mer nyanserte og kompliserte dersom en evner å ta spørsmål om tid og livsløp med i betraktning.

Er selvstendighet mulig?

Myten om velferdsavhengighet henger som antydnet ovenfor sammen med en utbredt og gammel forestilling om at en gjennom lønnsarbeid kan bli «selvstendig». Den er dermed basert på det vi kan kalle et illusorisk referansepunkt. For hva vil det egentlig si å være selvstendig, og er det strengt tatt mulig i en kompleks moderne verden der det å være selvforsynt er blitt fullstendig uaktuelt?⁴

Som vi så ovenfor, inviterer myten om velferdsavhengighet til at visse former for velferd (særlig overføringer til voksne utenfor arbeidslivet) stigmatiseres, samtidig som de former for velferd som de fleste nyter godt av (utdanning, helsehjelp, skattefradrag, familieomsorg osv.), unnslipper betegnelsen velferd overhodet. Resultatet kan bli at den individuelle selvstendigheten til privilegerte samfunnsgrupper overvurderes. I en amerikansk studie av familie-hjelp stilte sosiologen Karen Hansen (2004, s. 2) det skarpe spørsmålet: «What enables them to think they are independent when they actually receive a lot of support?» Til syvende og sist er det kanskje akkurat dette myten om velferdsavhengighet brukes til? Den hjelper mange av oss til å tro at vi er selvstendige, på tross av at vi mottar mye hjelp og støtte, og dermed til å gi oss en følelse av selv-verd. De britiske forskerne Kittay og Feder har formulert samme poeng på en annen måte. De hevder ganske enkelt at «independence results from invisible or unacknowledged dependencies» (sitert i Bowlby, Gregory & McKie, 2010, s. 43). Spørsmål om oversette forbindelser og relasjoner har lenge stått sentralt i nordisk velferdsforskning gjennom arbeidene til Kari Wærness. I en artikkel fra 1978 omtalte hun kvinners ulønnede omsorgsarbeid som «den usynlig velferdsstaten» (Wærness, 1978). Med Wærness' begrep kan vi kanskje si at myten om velferdsavhengighet bidrar nettopp til at noen former for velferd stigmatiseres, mens andre blir usynliggjort.

Kritikere av myten om velferdsavhengighet, og, mer generelt, kritikere av dikotomien mellom avhengighet og selvstendighet, retter oppmerksomhet mot gjensidig avhengighet (interdependence) (Bowlby et al., 2010; Fraser & Gordon, 1994; Hagestad, 2009). Et livsløpsperspektiv er et egnet utgangspunkt for å forstå denne gjensidige avhengigheten. Livsløpsperspektivet er en tverrdisiplinær tilnærming til samfunnsvitenskap som er fundert i amerikansk pragmatisme, blant annet i George Herbert Meads teori om

selvet som sosialt og prosessuelt, og er en grunnleggende sett *kontekstualistisk* tilnærming til studiet av menneskelig liv (Elder, Kirkpatrick Johnson & Crosnoe, 2003). Livsløpsforskning retter oppmerksomheten nettopp mot sammenhengene mellom større historisk-institusjonelle forhold og enkeltmenneskers livsløpsprosesser. Et av de grunnleggende prinsippene i livsløpsforskning er prinsippet om sammenvevde liv (linked lives) (Elder et al., 2003). Gjennom et livsløpsperspektiv kan en *studere* de komplekse sekvenser av tilstander og roller som individer gjennomgår i løpet av livet, og i løpet av en og samme dag. Det viser da raskt at en inndeling av befolkningen i de velferdsavhengige og de selvstendige er grovt overforenkende. Livene til menn, kvinner, barn, foreldre, besteforeldre, ansatte, arbeidsgivere, naboer og venner er *sammenvevd* på en rekke intrikate måter. Er man for eksempel å regne som selvstendig om man arbeider 100 prosent, gjør bruk av en utdanning som en i stor grad har fått dekket av staten, og samtidig får økonomisk hjelp fra familien? Selv det enkleste eksempel illustrerer at det ganske snart melder seg vanskelige vurderings spørsmål dersom en er villig til å ta kunnskap om menneskers livsløp med i betraktning. Et livsløpsperspektiv er, gjennom å rette oppmerksomhet mot tidsdimensjonen, velegnet til å bryte ned dikotomien mellom avhengighet og selvstendighet som underbygger myten om velferdsavhengighet.

Myten i maktperspektiv

Myten om velferdsavhengighet kunne kanskje vært harmløs om den ikke hadde slått skjevt ut sosialt. Dikotomien mellom velferdsavhengighet og individuell uavhengighet har alltid vært innvevd i maktrelasjoner. Det at myten om velferdsavhengighet overser alle andre former for velferd enn den som overføres fra stat/kommune til voksne utenfor arbeidsmarkedet, har ulike konsekvenser for forskjellige samfunnsgrupper. Det fører potensielt, som allerede påpekt, til at visse former for velferd stigmatiseres ved at de forbindes med moralsk forfall og dovenhet. En annen og mindre påaktet virkning kan være at andre samfunnsgrupper inviteres til å betrakte seg som selvstendige. Da vi drøftet myten om velferdsavhengighet ut fra velferdstrekanten, så vi at avhengighet av velferd levert av markedet (gjennom en god lønn eller en

god kontorstol), eller velferd en får gjennom sivilsamfunnet (gjennom en stor arv eller nær gratis fritidsaktiviteter for sine barn) ikke regnes som velferdsavhengighet. Myten kan dermed føre til at selvstendighe- tens æresmerke utdeles til de som får velferd fra markedet eller sivil- samfunnet, eller gjennom andre *former* for offentlig velferd. De som tar lang statsfinansiert utdanning, får store skattefradrag som bolig- eier, eller mottar pensjon lenge som et resultat av sin lange levealder, blir ikke regnet som velferdsavhengige. Det overordnede resultatet av myten er dermed at privilegerte samfunnsgruppers selvstendighet blir overvurdert, og at de mange måtene som også disse nyter godt av vel- ferdstaten på, blir usynliggjort. På den andre siden kan myten om vel- ferdsvhengighet, som allerede antydnet ovenfor, bidra til negativ omtale av samfunnets minst privilegerte grupper. Ut fra en sammenlikning av retorikk knyttet til sosial ulikhet på 1800-tallet og 2000-tallet, konkluderer den franske økonomen Thomas Piketty (2014) med at «modern meritocratic society ... is much harder on the losers» (s. 416), fordi fat- tighdom i dag oftere blir forklart med henvisning til individuell adferd, lav produktivitet og sviktende karakterstyrke. Kort sagt er det grunnlag for å hevde at myten om velferdsavhengighet tjener visse samfunns- grupper mer enn andre, og at den slik sett fungerer som en ideologi; den utgjør en misvisende virkelighetsbeskrivelse som bidrar til å legitimere den foreliggende samfunnsorden (Mannheim, 1936; Vogt, 2016).

Omtaler av samfunnets mest hjelpetrengende har lenge stått i sterk kontrast til fremstillingen av samfunnets mer privilegerte grupper. Skep- sis mot snyltere har lenge hatt den egenskap at det effektivt kan få samfun- nets minst privilegerte grupper til å «vende seg mot hverandre, heller enn systemet» (Sennett & Cobb, 1972). Fattige i Storbritannia blir stigmatisert som avhengige av staten, mens lave skatterater og systematisk skatte- unndragelse ved hjelp av store revisjonsselskaper i all stillhet fungerer som subsidier for de rike (Jones, 2014, s. 201). Den amerikanske økono- men Joseph Stiglitz (2012) bruker begrepet «socialism for the rich» som beskrivelse av det at mange land de siste tiårene har brukt stadig mer av fellesskapets ressurser på å tilrettelegge for at de rike skal bli enda rikere. Ikke bare er de velstående like avhengige av velferd som andre, de ender opp med stadig mer av velferdsstatenes krympende budsjetter.

Avslutning

Oppsummert kan vi si at myten om velferdsavhengighet er basert på en individualistisk og statisk forståelse av menneskers liv og relasjoner, og på et snevert begrep om hva velferd er. Den beskriver verden som om det bare eksisterer én type velferd – pengeoverføringer til voksne utenfor arbeidslivet – og inviterer dermed til at andre kilder til velferd (markedet, sivilsamfunnet, familien) og andre former for velferd (f.eks. helsetjenester, avlastning, utdanning) blir oversett. Myten om velferdsavhengighet forleder derfor til grunnleggende misforståelser av hvordan velferdsstater fungerer. Erfaringer fra andre land (særlig USA og Storbritannia) tilsier at myten om velferdsavhengighet kan bidra til å gi selve velferdsbegrepet en negativ klang og legitimere et lavt stønadsnivå.

Sosiologer har siden Durkheim (1995/1912) vært oppmerksom på at ikke bare urfolk, men også moderne mennesker trenger felles myter for å leve, for å skape mening, og for å klare å samarbeide. Enkelte har sågar fremstilt det å «avkle» slike myter som sosiologiens kjerneoppgave (Elias 1970, s. 50). Men hvorfor skal vi som sosiologer bry oss med å stille spørsmål ved myter? Når noen oppfatter seg som «selvstendig» og andre som «velferdsavhengig», er ikke det ganske harmløst? Kan ikke vedkommende få beholde den illusjonen? Nei. Selvstendighet i betydningen uavhengighet fra alle de tre leverandørene av velferd (staten, markedet og sivilsamfunnet) kan ikke oppnås i moderne samfunn basert på spesialisert arbeidsdeling. Selvstendighet kan derimot innvilges i ulik grad, og til ulike grupper, av forskjellige samfunnsinstitusjoner. Selve ordet «selvstendighet» er en hedersbetegnelse som ulike samfunnsgrupper i større og mindre grad lykkes i å gjøre krav på. I et ulikhetsperspektiv er det mye som tyder på at myten om velferdsavhengighet vil bli stadig viktigere i årene fremover. Forestillinger om at velferdsytelser i seg selv skaper avhengighet, kan for eksempel skimtes bak den nylige innføringen av aktivitetskrav for mottak av sosialhjelp.

Dersom sosiologer eller andre *ikke* gjør oppmerksom på hvilke myter som ligger til grunn for forskjellige institusjonelle ordninger og endringer, forblir vi uvitende om vesentlige samfunnsforhold. En risikerer da jevne steg i retning av den repressive politikken som ble ført overfor fattige

på siste del av 1800-tallet (se Ulvund, 2002). Den gode nyheten er at det å pirke i virkningsfulle myter kan ha høyst reelle konsekvenser. Som Robert Frank (2016) påpeker i sin bok *Success and Luck: Good Fortune and the Myth of Meritocracy* finnes det stadig mer forskning som viser at «even small shifts in cognitive framing can dramatically transform how people think» (s. 105).

Sluttnoter

1. Se Hansen (2008) og Dahl og Lorentzen (2003) for detaljerte gjennomganger av den til dels svært tekniske faglitteraturen om velferdsavhengighet. Se også Syltevik (2006) om konsekvensene av endret politikk overfor enslige forsørgere.
2. Et søk i medieovervåkingstjenesten Atekst Retriever viser en jevn økning i bruken av uttrykket «havner på NAV», særlig siden 2013.
3. Et tilsvarende eksempel fra Danmark, i *Berlingske Tidendes* sak «Husker du Dovne Robert? Nu har hans arbejdsliv taget en overraskende drejning» (Fahnøe, 2017). Se også Dencker-Larsen og Lundbergs (2016) studie av stereotypiske fremstillinger av velferdsbrukere i Norge og Danmark.
4. Hele velferdsstaten kan betraktes som et forsøk på å motvirke og kompensere for den vekst i avhengighet som oppsto ved økt arbeidsdeling/spesialisering i takt med moderniseringen av samfunnet (Titmuss, 1958, s. 44, med referanse til Durkheim).

Referanser

- Allardt, E. (1978). Dimensions of welfare in a comparative Scandinavian study. *Acta Sociologica*, 19(3): 227–239. <https://doi.org/10.1177/000169937601900302>
- Aspinal, F., Glasby, J., Rostgaard, T., Tuntland, H. & Westendorp, Rudi G.J. (2016). New horizons: Reablement - supporting older people towards independence. *Age and Ageing*, 45(5): 574–578. <https://doi.org/10.1093/ageing/afw094>
- Bowlby, S., Gregory, S. & McKie, L. (2010). Care and interdependency. I S. Bowlby, S. Gregory & L. McKie (Red.), *Relationships and Resources: Interdependency and Care Over the Lifecourse* (s. 38–53). Florence, KY, USA: Routledge.
- Brage, S. & Thune, O. (2015). Ung uførhet og psykisk sykdom. *Arbeid og velferd*, 1, 37–49. Hentet fra <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Kunnskap/Analyser+fra+NAV/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/ung-uf%C3%B8rhet-og-psykisk-sykdom>
- Bragstad, T. (2018). Vekst i uføretrygding blant unge. *Arbeid og Velferd*, 2, 69–87. Hentet fra <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Kunnskap/>

- Analysér+fra+NAV/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/vekst-i-uf%C3%B8retrygding-blant-unge
- Christensen, K. (2009). In(ter)dependent lives. *Scandinavian Journal of Disability Research*, 11(2), 117–130. <http://doi.org/10.1080/15017410902830553>
- Dahl, E. & Lorentzen, T. (2003). Explaining exit to work among social assistance recipients in Norway: heterogeneity or dependency? *European Sociological Review*, 19(5), 519–536. <https://doi.org/10.1093/esr/19.5.519>
- Dencker-Larsen, S. & Lundberg, K.G. (2016). Depicted welfare recipient stereotypes in Norway and Denmark: a photo elicitation study. *Nordic Journal of Social Research*, 7, 1–15. <https://doi.org/10.7577/njsr.2098>
- Durkheim, E. (1995). *The Elementary Forms of Religious Life*. New York: The Free Press.
- Dølvik, J.E., Fløtten, T., Hippe, J.M., & Jordfald, B. (2014). *The Nordic Model Towards 2030: A New Chapter?* (NordMod 2030 Final Report. FAFO Rapport 7/14). Oslo: Fafo.
- Elder, G.H., Kirkpatrick Johnson, M. & Crosnoe, R. (2003). The emergence and development of life course theory. I J.T. Mortimer & M.J. Shanahan (Red.), *Handbook of the Life Course* (s. 3–19). New York: Kluwer Academic.
- Elias, N. (1970). *What is Sociology?* New York: Columbia University Press.
- Esping-Andersen, G. (2009). *The Incomplete Revolution: Adapting to Women's New Roles*. Cambridge: Polity.
- Fahnøe, S. (2017, 12. februar). Husker du Dovne Robert? Nu har hans arbejdsliv taget en overraskende drejning. *Berlingske Tidende*. Hentet fra <https://www.bt.dk/danmark/husker-du-dovne-robert-nu-har-hans-arbejdsliv-taget-en-overraskende-drejning>
- Folbre, N. & Wolf, D. (2013). The intergenerational welfare state. *Population and development review*, 38(1), 36–51. <https://doi.org/10.1111/j.1728-4457.2013.00550.x>
- Frank, R.H. (2016). *Success and Luck: Good Fortune and the Myth of Meritocracy*. Princeton: Princeton University Press.
- Frank, T. (2016). *Listen, Liberal: Or What Ever Happened to the Party of the People*. Victoria: Scribe.
- Fraser, N. & Gordon, L. (1994). Dependency demystified: inscriptions of power in a keyword of the welfare state. *Social Politics*, 1(1), 4–31. <https://doi.org/10.1093/sp/1.1.4>
- Gerhardsen, R. (1991). *Snillisme på norsk*. Oslo: Schibsted.
- Giddens, A. (1998). *The Third Way: The Renewal of Social Democracy*. Cambridge: Polity.
- Gullestad, M. (1996). From Obedience to Negotiation: Dilemmas in the Transmission of Values Between the Generations in Norway. *The Journal of the Royal Anthropological Institute*, 2(1), 25–42. <https://doi.org/10.2307/3034631> DOI: 10.2307/3034631

- Hagestad, G. (2009). Interdependent lives and relationships in changing times: a life-course view of families and aging. I W. Heinz, J. Huinink & A. Weymann (Red.), *The Life Course Reader* (s. 397–415). Frankfurt: Campus.
- Hansen, H.-T. (1996). *Trygd – en midlertidig bro, eller en vei ut av arbeidsmarkedet?* (dr.philos.-oppgave). Sosiologisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Hansen, H.-T. (2008). The dynamics of social assistance reciprocity: Empirical evidence from Norway. *European Sociological Review*, 25(2), 215–231. <https://doi.org/10.1093/esr/jcno40>
- Hansen, K.V. (2004). *Not-So-Nuclear Families: Class, Gender, and Networks of Care*. New Brunswick: Rutgers University Press.
- Hills, J. (2015). *Good Times, Bad Times: The Welfare Myth of Them and Us*. Bristol: Policy Press.
- Johansson, S. (1977). Om «Att Ha, att Älska, att Vara»: En kritisk granskning av en jämförande undersökning av välfärd i Norden. *Sociologisk Forskning*, 14(4), 37–58. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/20851765>
- Jones, O. (2014). *The Establishment: And How They Get Away With It*. London: Allen Lane.
- Kann, I.C. & Sutterud, L. (2017). Utenforskap og trygdeordningenes rolle: sikkerhetsnett eller hvilepute. *Arbeid og Velferd*, (3), 59–79. Hentet fra <https://www.nav.no/no/NAV+og+samfunn/Kunnskap/Analyser+fra+NAV/Arbeid+og+velferd/Arbeid+og+velferd/utenforskap-og-trygdeordningenes-rolle>
- Kohli, M. (2015). Cleavages in aging societies: generation, age or class?. I B. Marin (Red.), *The Future of Welfare in a Global Europe* (s. 327–351). Farnham: Ashgate.
- Kvist, J. (2015). A framework for social investment strategies: integrating generational, life course and gender perspectives in the EU social investment strategy. *Comparative European Politics*, 13(1), 131–149. <https://doi.org/10.1057/cep.2014.45>
- Kvist, J., Fritzell, J., Hvinden, B. & Kangas, O. (2011). Changing social inequality and the Nordic welfare model. I J. Kvist, J. Fritzell & B. Hvinden (Red.), *Changing Social Equality: The Nordic Welfare Model in the 21st Century* (s. 1–22). Bristol: Policy Press.
- Landsend, M. & Monsen, Ø.N. (2015a, 28. mai). Jeg vil nave, synger Kjetil (18) i baksetet på rånekjerra. *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/video/n5m7tAtEI5A>
- Landsend, M. & Norum, Ø.N. (2015b, 29. september). «Jeg vil nave» sang Kjetil. Nå har han fått seg jobb. Slik gikk det med de unge «naverne». *Dagbladet*. Hentet fra <https://www.dagbladet.no/nyheter/jeg-vil-nave-sang-kjetil-na-har-han-fatt-seg-jobb/60489413>
- Mannheim, K. (1936). *Ideology and Utopia: An Introduction to the Sociology of Knowledge* London: Routledge and Kegan Paul.

- Piketty, T. (2014). *Capital in the Twenty-first Century*. Cambridge, MA: Belknap Press.
- Saraceno, C. (2002). Deconstructing the myth of welfare dependence. I C. Saraceno (Red.), *Social Assistance Dynamics in Europe: National and Local Poverty Regimes* (s. 235–259). Bristol: Policy Press.
- Seip, A.-L. (1994). *Veien til velferdsstaten. Norsk sosialpolitikk 1920–75*. Oslo: Gyldendal Akademisk.
- Sennett, R. & Cobb, J. (1972). *The Hidden Injuries of Class*. New York: Vintage.
- Stamsø, M.A. (2017). Organisering og finansiering av velferdstjenester. I M.A. Stamsø (Red.), *Velferdsstaten i endring* (s. 110–143). Oslo: Gyldendal.
- Stiglitz, J.E. (2012). *The Price of Inequality: How Today's Divided Society Endangers Our Future*. New York: WW Norton & Company.
- Syltevik, L.J. (2006). Taking control of one's own life? Norwegian lone mothers experiencing the new employment strategy. *Community, Work and Family*, 9(1), 75–94. <https://doi.org/10.1080/13668800500421036>
- Terum, L.I. & Hatland, A. (2014). Sysselsetting og trygd under arbeidslinja. *Søkelys på arbeidslivet*, 31(1–2), 3–22. Hentet fra https://www.idunn.no/spa/2014/01-02/sysselsetting_og_trygd_under_arbeidslinja_
- Titmuss, R. (1958). The social division of welfare: some reflections on the search for equity. I R. Titmuss (Red.), *Essays on 'The Welfare State'* (s. 34–56). London: Unwin University Books.
- Ulvund, F. (2002). «Byens Uds kud»? Ein studie av karrierar som innsett i tvangsarbeids- og straffanstalt i Bergen ca. 1850–75. (dr.philos.-avhandling). Historisk institutt, Universitetet i Bergen.
- Vogt, K.C. (2016). The postindustrial society: from utopia to ideology. *Work, Employment & Society*, 30(2), 366–376. <https://doi.org/10.1177/0950017015577911>
- Wærness, K. (1978). The invisible welfare state: women's work at home. *Acta Sociologica*, 193–207. Hentet fra <http://www.jstor.org/stable/24859739>
- Øyen, E. (1983). Velferd. I E. Øyen (Red.), *Velferd og Ulikhet* (s. 112–134). Oslo: Universitetsforlaget.